

Nataliia Strelnikova

Sankt-Peterburško elektrotehničko sveučilište „LETI“, Rusija
tashastre@mail.com

S ruskog prevela: Irena Mikulaco

Prilepinov roman *Manastir* i tradicija Dostojevskog

SAŽETAK

Članak je posvećen analizi romana Z. Prilepina *Manastir*, čija se radnja navodno odvija 1929. godine na području Soloveckog manastira, gdje se od 1923. nalazio SLON (Soloveckij logor / rus. СЛОН: Соловецкий лагерь особого назначения). Čini se plodotvornim usporediti ovaj roman s umjetničkim esejom *Zapisi iz Mrtvog doma* (*Zapiski iz Mërtvogo doma*) F. M. Dostojevskog, koji je preteča „logorske teme“ u povijesti ruske književnosti. Takvom komparativnom analizom otkrivaju se sličnosti na razini kompozicije i na razini motiva i slika. Unatoč tipološkoj sličnosti situacija, zadaci koje postavljaju autori različiti su, što dovodi do potpuno različitih ciljeva. Štoviše, stav autora prema likovima i njihova svjetonazorska pozicija pokazali su se u potpunosti suprotnima.

U članku se posebna pozornost posvećuje semantici naslova romana, slici glavnoga junaka, neusklađenosti teme i žanra. Brojne reminiscencije otkrivene tijekom istraživanja odnose se na druga djela F. M. Dostojevskog (*Zločin i kazna*, *Braća Karamazovi*), omogućujući dublji i nepristraniji pogled na roman Z. Prilepina.

Ključne riječi: logorska proza, Solovecki manastir, manastir, Dostojevski, žanr

1. UVOD

Roman Zahara Prilepina (Jevgenij Nikolajevič Prilepin) *Manastir* objavljen je 2014. godine i nagrađen nagradom „Velika knjiga“. Radnja romana smještena je u 1929. godinu, na teritoriju Soloveckog manastira u kojem se od 1923. godine nalazio SLON – Solovecki logor posebne namjene, preteča GULAGA. Od 1920. godine na Solovkama se nalazio logor prisilnoga rada (oko 350 ljudi s čuvarima), a od 1923. godine na teritoriju Soloveckog manastira nalazio se SLON, prvi logor u sovjetskoj zemlji. Socijalni sastav zatvorenika bio je raznolik, no značajan dio činili su tzv. „politički zatvorenici“, svećenstvo, bjelogardijski časnici, eseri i intelektualci.

Cilj je istraživanja sagledati roman *Manastir* kroz prizmu usporedbe romana Z. Prilepina s esejem F. M. Dostojevskog *Zapisi iz Mrtvog doma*, koji je preteča „logorske teme“ u povijesti ruske književnosti.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

U članku su sažeti različiti pristupi koji su omogućili primjenu kompleksne metode. Korištene su različite istraživačke metode, ali prije svega analitička, komparativno-kontrastivna i kontekstualna analiza. U usporednoj analizi otkriva se sličnost između navedenih djela F. M. Dostojevskog i Z. Prilepina, što će biti demonstrirano u članku, kako na razini kompozicije, tako i na razini motiva i slikovnoga sustava.

3. RASPRAVA

Žanr „logorske proze“ započinje s F. M. Dostojevskim. On je bio prvi ruski pisac koji je prošao kroz pakao zatvora i napisao o tom iskustvu u esejskoj prozi *Zapisi iz Mrtvog doma* (1860 – 1862). Upravo je Dostojevski ruskom čitatelju otkrio nepoznatu stranicu ruskoga života, stvorivši zanimljiv ljudski dokument – svjedočanstvo očevica. Čini se više nego prikladnim usporediti roman Z. Prilepina s esejima F. M. Dostojevskog. Takva usporedba nije besmislena iz mnogih razloga.

Prezime glavnoga lika *Zapisa iz Mrtvog doma*, iz čijeg je lica esej napisan, jest Gorjančikov, Aleksandar Petrovič Gorjančikov. Njegovi zapisi dospjeli su u ruke autora koji ih je nakon Gorjančikove smrti objavio.

Prezime glavnoga lika Prilepinova romana je Gorjaninov, Artjom Gorjaninov. Poklapanje je malo vjerojatno slučajno. Istina, Gorjančikov je plemić osuđen na 10 godina robije zbog ubojstva žene. Aleksandru Petroviču je oko 35 godina, blijed je, mršav, sitan. On nije šarmantan, nesiguran je u sebe, beznačajan, na prvi pogled sumnjičav, slomljen robijom. Njegovi odnosi s robijašima, uglavnom s predstavnicima običnoga naroda, teško se uspostavljaju jer je „tuđinac“, oni ga ne priznaju.

Artjom Gorjaninov, nasuprot tome, mlad je, snažan, pametan, ali neuravnotežen, satkan od proturječja, mladić od 27 godina, iz Moskve, student, buntovnik i individualist. U romanu čini različite, ponekad međusobno isključujuće postupke, zrcalne. Pripada inteligenciji. Artjom je istovremeno i beznačajan i plemenit, nježan i okrutan. Prezimena su slična, ali likovi nisu. Prije bi se Artjom mogao usporediti s nekim drugim razumnim likom iz romana Dostojevskog, čiji korijeni sežu do boravka pisca na robiji.

F. M. Dostojevski pisao je bratu: „Sjećaš li se, pričao sam ti o jednoj ispovijesti-romanu koji sam namjeravao pisati... Smislio sam ga na robiji, ležeći na ležaju, u teškom trenutku tuge i samorazaranja...“ (Dostojevski 1928 – 1959: 608).

Prezime junaka semantički je opterećeno i dobro odabrano jer dopušta dvostruko tumačenje. S jedne strane, povezuje se s riječima *tuga*, *tugovati*, *zapaljiv*, *gorak*, s druge strane, *vruć*, *zapaljen*. Junak je rastrgan unutarnjim proturječjima, što je simbolički izraženo u zvučanju prezimena. I ponovno podsjeća na nešto. Dakle, *Gerasim Čistov, 27 godina, iz Moskve, ubio je sjekirom kuharicu i pralju, zbog čega je osuđen* (Belov 1984: 13). Iz kratke novinske vijesti, zajedno s drugim elementima, nastao je roman *Zločin i kazna*, čiji je glavni junak nedovršeni student Rodion Raskoljnikov. Artjom Gorjaninov, u početku potpuno različit od Gorjančikova, ali sličnih osobina Raskoljnikovu, do kraja romana počinje se približavati tipološkom tipu Gorjančikova, počinje se stapati s ostalim logorašima, postaje neprimjetan, tih, običan. On je, više nego Gorjančikov, slomljen, duhovno i fizički.

F. M. Dostojevski nevidljivo je prisutan na stranicama romana na razini motiva, tipova, polifonije, ponekad implicitno, a negdje sasvim očito. Na primjer, ponavljajući motiv sunca i s njim povezan motiv. „Vani je bilo večernje solovecko sunce, probijajući zrake kroz oblake <...> i sve u zraku se činilo zaslađenim“ (Prilepin 2015: 182). Motiv *zalazećeg sunca* jedan je od stalnih u stvaralaštvu F. M. Dostojevskog, ne samo u *Zločinu i kazni* već

i u romanima *Adolescent* i *Braća Karamazovi*. U *Zločinu i kazni*, na primjer, čitamo: „Mala soba <...> bila je u tom trenutku jarko obasjana zalazećim suncem“ (Dostojevski 1957: 10).

V. N. Toporov smatra da „zalazak kod Dostojevskog nije samo znak sudbonosnog trena kada se zbivaju ili smišljaju ključne radnje, već i stihija koja utječe na junaka“ (Toporov 2009: 398). Čini se da nije bez utjecaja F. M. Dostojevskog pronađen sljedeći odlomak kod Z. Prilepina: „U Moskvi sunce zalazi – kao da su odnijeli ohlađeni samovar. U Piteru, – i Afanasjev mahnu rukom negdje u stranu, – kao da su petrovski petak¹ sakrili u rukav. <...> I samo ovdje – kao britvom, – Afanasjev je brzo povukao kažiprstom po vratu...“ (Prilepin 2015: 416).

Artjom Gorjaninov u jednom od odlučujućih trenutaka, stojeći pred izborom o kojemu će ovisiti njegova daljnja sudbina – ostati čovjek ili postati doušnik – vodi beskonačni unutarnji dijalog sa sobom, kao da je podvojen, mučno razmišlja kako se „izvući“: „Artjom je razmišljao o svemu odjednom, kao da izbjegava misliti o najvažnijem, ali ti pokušaji bili su uzaludni. Sunce tako sja. <...> Kako ljudi mogu voljeti Boga, ako on jedini zna sve o tvojoj podlosti, tvojoj krađi, tvojem grijehu? Mi mrzimo sve koji znaju loše o nama?“ (Prilepin 2015: 182). Kasnije mu vladika Ivan nudi Evandjelje, a glavni ga lik odbija.

U Komentaru romana *Zločin i kazna* S. V. Belov piše da je „sunce kod Dostojevskog uvijek simbol ‘živog života’, simbol uskrsnuća junaka. U užasu Raskoljnikov pred suncem i s predosjećajem da će poginuti, kao i njegova mrtvorodena teorija, u isto vrijeme predosjeća uskrsnuće – uskrsnuće duše“ (Belov 1984: 57). „I *tada*, dakle, sunce će isto tako sijati!.. – kao da slučajno prođe kroz misli Raskoljnikova“ (Dostojevski 1957: 10).

U *Zločinu i kazni*, kako je izračunao V. N. Toporov, riječ „čudan“ pojavljuje se oko 150 puta, stvarajući „atmosfera neočekivanosti, izigranih očekivanja, neodređenosti“ (Toporov 1973: 237). U *Zapisima iz Mrtvog doma* Dostojevski slikovito opisuje „čudnost nekih činjenica“ (Dostojevski 1979: 7). Ovim pridjevom često se koristi i Prilepin. Sama atmosfera logora i njegov izgled čudni su i neočekivani: posute pješćane staze, cvjetne gredice s ružama, figura slona napravljena od bijelog kamenja na središnjoj cvjetnoj gredici. „Naši Solovki su čudno mjesto! <...> Ovo je najčudniji zatvor na svijetu!<...> mi mislimo da je svijet ogroman i čudesan, pun tajni i očaranja, užasa i

1 Ор. prev. Петровский пятак (petrovskij pjatak) – kovanica od 5 kopjejk.

ljepote, ali imamo neke razloge pretpostaviti da su danas, ovih dana, Solovki najneobičnije mjesto poznato čovječanstvu“ (Prilepin 2015: 55). Pridjev *čudan* kod Prilepina dobiva nešto drugačije značenje, dobiva dodatne konotacije: neobičan, eksperimentalan, čudesan.

U jednom od monologa Ejhmanisa nalazi se izravna referenca na *Zapise iz Mrtvog doma*: „Sjećam se, kod Dostojevskog su u katorzi bili u okovima, a za prekršaje su ih tukli. Kao djecu. Jesu li vas tukli ovdje? <...> I ne vidim okove na vama <...> Skidate ih, valjda, noću?“ (Prilepin 2015: 276).

F. M. Dostojevski u *Zapisima iz Mrtvog doma* detaljno opisuje u duhu fiziološke škole svakodnevni život, običaje i moral zatvora, „potpuno novog svijeta, dosad nepoznatog, <...> neke posebne bilješke o poginulom narodu“ (Dostojevski 1979: 7). Počevši od opisa samog zatvora, autor prelazi na portrete zatvorenika, uključujući pojedinačne priče o tome tko je i kako završio na katorzi, obilježja glavnih tipova zločinaca, i skice epizoda zatvorskoga života: rad, bolnica, banja, kazalište (poglavlje *Predstava*), bijeg. Posebno mjesto zauzima priča o zatvorskim životinjama. Scena opisa banje, uspoređene s paklom, jedna je od najupečatljivijih i najnezaboravnijih u *Zapisima*: „ako ćemo svi mi zajedno ikad biti u paklu, ono će jako nalikovati ovom mjestu“ (Dostojevski 1979: 121).

Ova se shema u osnovnim crtama ponavlja u *Manastiru*. Nema opisa banje, zamijenjen je važnom epizodom u fabuli romana, izradom „soloveckih i sekirskih metli“. Kod Dostojevskog, banja u kojoj „sve urla i zvekeće, uz zvuk stotine lanaca koji se vuku po podu“ (Dostojevski 1979: 120), predstavlja strašnu sliku, dok kod Z. Prilepina scena izrade metli izgleda kao vesela, zabavna epizoda. Međutim, kasnije će za tu *strašnu šalu* s metlama drugi zatvorenici biti surovo kažnjeni, ali to je spomenuto usput, gotovo izvan kadra.

Dostojevski pripovijeda s osjećajem, prožet dubokim razmišljanjima i filozofskim generalizacijama o samoj biti ruskoga života, izazivajući kod čitatelja osjećaj suosjećanja prema osuđenim zatvorenicima i nesretnim zatvorskim životinjama. Roman Z. Prilepina grubo je stiliziran kao dokumentaran i povijesni, doima se kao da autor uopće ne voli svoje likove, ne suosjeća s njima, ali u *Manastiru* uporno stvara novi mit.

Osim toga, na tragičnoj pozadini postojanja koncentracijskoga logora, Prilepin piše avanturistički roman, gdje junak izlazi „suh iz vode“ u

najbezizglednijim okolnostima, kada se to čini nemogućim. Prema stalno ponavljajućem refrenu u knjizi – „Ne hodam po plišu i po baršunu, već hodam-hodam po oštrom nožu...” – junaku zaista uspijeva „preživljavati“ doslovno čudom. Čini se da tema i žanr nisu usklađeni. Upravo to navodi da se Prilepinovo djelo smatra primjerom masovne i popularne književnosti, a ne jednim od najznačajnijih romana XXI. stoljeća, kako smatraju neki kritičari (Bondarenko 2014).

Zanimljivo je primijetiti da je F. M. Dostojevski aktivno koristio elemente popularnoga žanra masovne književnosti u svojim filozofsko-psihološkim djelima. Pozvat ćemo se ovdje na M. Bahtina: „Čini se da nema niti jednog atributa starog avanturističkog romana koji Dostojevski nije koristio“ (Bahtin 1979: 118).

I, naravno, evanđeoski motivi – tema vjere i bezvjerja – središnji u stvaralaštvu F. M. Dostojevskog, na ovaj ili onaj način prisutni su u romanu *Manastir*. Vladika Ivan nudi Artjomu Evanđelje, o vjeri razgovara s Vasilijem Petrovičem, Artjom sanja da mu prilazi anđeo, ponekad i sam razmišlja o Bogu i nepravednom uređenju svijeta, ali Artjom je ateist, možda upravo zato njegov život tako nelogično završava i spasenje se ne događa.

Nikako se ne možemo složiti s Vladimirom Bondarenkom, koji u članku o romanu *Solovecka vlast* piše o Artjomu da je „to, možda, junak našeg ruskog vremena... Prirodni ruski čovjek, naglašeno neideološki čovjek <...> koji ostaje normalan ruski čovjek u najrazličitijim uvjetima“ (Bondarenko 2014). U tome je stvar, Artjom ne izdržava iskušenja kroz koja prolazi u logoru, postaje potpuno drugačiji, daleko od „normalnog“ čovjeka. On se smanjuje, preobražava se u biće s izbrisanim licem i slomljenim karakterom: „Sve je na licu Artjoma postalo sitno: male oči, koje nikada ne gledaju ravno, tanke usne, koje se ne žure smiješiti <...> Nema gestikulacije“ (Prilepin 2015: 686).

Junak *Zapisa iz Mrtvog doma* izlazi iz zatvora, ostavljajući iza sebe posmrtno memoare, zločinac i ubojica Raskoljnikov kaje se, dok Artjom Gorjanov postaje gotovo bezimni zatvorenik, njegova osobnost je uništena, on neprimjetno odlazi, rastvarajući se u pejzažu.

Rodion Raskoljnikov u epilogu *Zločina i kazne* pronalazi ljubav i pronalazi vjeru. Artjom Gorjanov razočarava se u ljubavi, a vjere nikada nije ni imao. On se ne obraća Bogu, već štakoru: „Nauči me živjeti, štakoru!“ (Prilepin 2015: 659). Treba naglasiti karikaturalnost i sarkazam autora pri opisivanju

ponašanja štakora. „Ta je dostojanstveno pristupila trpezi: seljački, bez žurbe, gotovo da se nije prekrižila. U svakom njezinom pokretu osjećalo se dostojanstvo i preciznost. Nije se nigdje žurila i ničega se nije bojala“ (Prilepin 2015: 658-659). Nehotice se javlja paralela s opisom načina ponašanja Ejhmanisa, koji „kao gazda“, „tako točno, tako uvjerljivo gestikulira, i iza svake riječi stoji izvanredno samopouzdanje i snaga“ (Prilepin 2015: 225).

Likovi su Z. Prilepina višeslojni. Oni oponašaju, neočekivano se pokazujući drugačijima nego što su se u početku činili. Na primjer, Vasilij Petrovič „predstavlja gotovo idealan tip ruskog intelektualca <...> blag, liberalan... s blagim humorom <...> pomalo naivan i sklon sentimentalnosti... ali pritom posjeduje urođeni osjećaj vlastitog dostojanstva“ (Prilepin 2015: 47). Mnogo kasnije otkriva se da je Vasilij Petrovič služio u bijeloj kontraobavještajnoj službi i ubijao ljude. Pjesnik Afanasjev – šarmantan, jednostavan, talentiran – ispostavlja se da je varalica na kartama i vlasnik ilegalne kockarnice. Slično je i s drugim likovima, poput Galine Kučerenko, Burceva i Krapina, koji neočekivano pokazuju svoju drugačiju stranu i suštinu.

U romanu nema pozitivnih junaka; autor ne simpatizira sa svojim likovima, smatrajući da svaki od njih zaslužuje kaznu. „Još pišu da se ovdje muče zatvorenici, – nastavio je Ejhmanis, <...> Zašto nikada ne pišu da zatvorenici sami sebe muče <...>. Vi sami sebe mučite bolje nego bilo koji čekist!“ (Prilepin 2015: 272).

Neugodno iznenađuje poštovanje i čak divljenje koje junaci (Artjom, Zahar, Galina) i autor osjećaju prema F. I. Ejhmansu – organizatoru i vođi prvoga sovjetskog koncentracijskog logora. Artjom je neočekivano primoran priznati sebi „osjećaj, neosporno sraman: u tom mu se trenutku Ejhmanis sviđao kao ljudsko biće“ (Prilepin 2015: 225). I kako se ovdje ne sjetiti distopije Georgea Orwella *1984* i ljubavi koju glavni lik Smith osjeća prema Velikom Bratu u završnici romana, istovremeno s potpunom ravnodušnošću prema bivšoj ljubljenoj; ispitivanja, slika štakora – sve to podsjeća na Orwella, s bitnom razlikom da Orwell mrzi taj režim i upozorava na to do kakvog monstruoznog života može dovesti, dok ga Prilepin opravdava i brani.

Teatar počinje vješalicom, a knjiga naslovom i omotom. Ne znajući unaprijed o čemu je autor pisao, već kada pročitate ili čujete naslov *MANASTIR*, mogu se javiti različita značenja i interpretacije, ali nikako „tema logora“. Rječnik S. I. Ožegova nudi dva značenja ovog mnogostrukog pojma: „1. Samostan – isto što i manastir (zastarj.) *Drevni s. 2.* Mjesto gdje netko živi, nastamba

(zastarj. i šalj.) *Evo moje n.*“ (Ožegov: 365). Dakle, manastir (rus. obitel') može biti samostan ili mjesto stanovanja, ali ovdje se radi o SLON-u, mjestu gdje nema života, i ono što postoji ne može se nazvati životom. Obitavalište je dom, ali zatvor ne može biti dom, osim „mrtvima“. Fraza „Mrtvi dom“ kod Dostojevskog je oksimoron, mjesto koje nije za život. Dostojevski dolazi do zaključka da je cijela Rusija „Mrtvi dom“. Kasnije će tu misao preuzeti S. Dovlatov u *Zoni*: „Otkrio sam iznenađujuću sličnost između logora i volje. Između zatvorenika i nadzornika. <...> Bili smo vrlo slični i čak međusobno zamjenjivi. Gotovo svaki zatvorenik bio je prikladan za ulogu čuvara. Gotovo svaki nadzornik zasluživao je zatvor“ (Dovlatov 1993: 63). Kod Z. Prilepina ova se misao transformira u tvrdnju da „to je država u državi <...> Svoji posjedi, svoj kremlj. Svoje palače, svoji monasi. Svoja vojska, svoj novac. Svoj list, svoj časopis. Svoja proizvodnja. Svoji frizeri i kurtizane. Svoji krvnici...“ (Prilepin 2015: 267).

Govoreći o njemu, Prilepin izbjegava riječ *logor*, zamjenjujući je riječju *manastir*, iako dobro zna da je Spaso-Preobraženski Solovecki manastir, smješten na četiri solovecka otoka, postojao ovdje do 1920. godine, nakon čega je bio likvidiran. Usput rečeno, manastir je izgrađen u XV. stoljeću, a već je od XVI. do početka XX. stoljeća bio politički i crkveni zatvor. Međutim, Prilepin, na primjer, piše: „Manastir: 509 kubičnih aršina hvata po krugu, visina devet metara, širina – šest. Osam kula. Utvrda!..“ (Prilepin 2015: 265); „U svibanjskoj ili lipanjskoj magli, Solovecki manastir, dok mu se približavate, mogao je podsjećati na krstionicu“ (Prilepin: 575); „Izdaleka je manastir bio sličan košari“ (Prilepin: 745). Dolazi do neke logičke zamjene pojmova, kada riječ ne odgovara značenju koje označava, što je svojevrсна eufemizacija „na Prilepinov način“, iako nema riječi o sinonimiji, govorimo o manipulaciji čitateljskom sviješću.

Jedan od likova, Vasilij Petrovič, na početnim stranicama romana izgovara frazu o spasenju, prisjećajući se kako su nedavno monasi govorili ovdje, na teritoriju manastira: „U radu je spas!“. Zatim, na sljedećoj stranici čitamo kako iznad glavnih vrata koja vode na teritorij manastira visi ogroman plakat koji transformira ideju o radu: „Mi ćemo pokazati novi put zemlji. Vladar svijeta bit će rad!“. Na kraju romana autor ponovno prenosi slogan u novom izdanju: „Neka živi slobodan i radostan rad!“. Međutim, ni spasenja ni preobraženja na teritoriju se bivšeg Spaso-Preobraženskog manastira ne događaju, osim ako SLON ne postaje simbolički zvučeci STON.

Vladimir Bondarenko u recenziji romana primjećuje: „Koliko ja znam, Artjom i Galina imaju svoje stvarne prototipove. Omiljeni pradjed Prilepina Zahar – sam je sjedio na tim istim Solovkama, kasnije je puno pričao o njima djedu i ocu pisca, pa je do našeg Zahara došla priča o neobičnoj ljubavi lijepe čekistice Galine Kučerenco i zatvorenika Artjoma Gorjaninova“ (Bondarenko 2014). Međutim, sam Prilepin u članku *Dosadna kao antisovjetska knjižnica* govori o svojoj obitelji: „U mojoj obitelji koja potječe iz Lipeckog administrativnog okruga i Voronješke gubernije, također nije bilo represiranih – to je bio ogroman grm rođaka: bake i djedovi, prabake i pradjedovi, i svi s puno djece“ (Prilepin 2014: 16).

Dakle, i Dostojevski i Prilepin upoznaju nas s različitim ljudskim tipovima, ali autori se različito odnose prema svojim junacima. „Čitajući priče o nama, čini se da su ovdje samo političari <...> A ovdje su kradljivci po kućama, provalnici, džeparoši, lopovi-trovači, lopovi na željeznici i na kolodvorima, lopovi bicikala i kradljivci konja, lopovi koji kradu po crkvama, kradljivci trgovina, lopovi pri razmjeni novca <...> A pišu, dakle, da ovdje sjede i podnose muku Isusovu najbolji ljudi Rusije. <...> čekista je više nego bjelogardijaca“ (Prilepin 2015: 273-274). Da, ali u toj izjavi nije cijela istina, jer su većinu činili svećenici i bogati seljaci, intelektualci i bivši plemići, tj. riječima toga vremena – neprijatelji naroda.

Ne možemo se složiti s mišlju jednog od kritičara o tome da su „...i u soloveckom paklu *živjeli ljudi*, i o tome da *istina nije jednolinijska*. Stoga možemo reći da je pred nama roman *o životu i o istini*“ (Suhih 2015: 303). Autor *Manastira* usađuje misao o stvaranju novog čovjeka. „Ovdje nije zatvor <...>. Ovdje stvaraju tvornicu ljudi. Tada su ljude stavljali u zemljane rupe i držali ih, kao crve, u zemlji dok ne bi umrli. A ovdje se daje izbor: ili postani čovjek, ili...“ (Prilepin 2015: 267). No, junak ne dovršava što će se dogoditi u *suprotnom slučaju*.

Neka razmišljanja iz romana *Manastir* čine se neoriginalnima. Tako, na primjer, sentencija: „Čovjek je čovjeku – balvan“ posuđena je iz pripovijesti poznatog pisca Srebrnog vijeka A. M. Remizova *Križarske sestre* (1910), u kojoj formulira svoje viđenje suvremenih odnosa među ljudima – „čovjek je čovjeku brvno“, a ne vuk. To je mnogo opasnije i strašnije jer svjedoči o totalnoj ravnodušnosti. Z. Prilepin koristi citat, zapravo, ne mijenjajući ništa u izričaju A. M. Remizova, jer u kriminalnom žargonu Solovki balvan jest dugačko deblo, trupac, očišćeno od grana.

„Tragična priča jedne ljubavi“, kako je rečeno u sažetku, uopće nije ljubav. „- Ti si nitko, - jecala je Galja, - ovdje je mogao biti bilo tko - ja sam izabrala tebe: prazno mjesto <...> Ti si bio najbeznačajniji...“ (Prilepin 2015: 632), a nešto kasnije junak misli da „nikakve ljubavi nije bilo s njegove strane prema toj glupoj ženi. I s njezine prema njemu“ (Prilepin 2015: 633). Iz dnevnika Galine Kučerenco postaje jasno da se ona jednostavno htjela osvetiti Ejhmanisu „ne s čekistom, ne s čuvarom, nego s ovakvim“ (Prilepin 2015: 728). Učiniti nešto iz inata, kako bi povrijedila voljenog - to je motiv koji seže do Dostojevskog. „Slom“ Katarine Ivanovne iz romana *Braća Karamazovi*, motiv osvete i povrijeđenoga ponosa. Katarina Ivanovna junakinja je koja osjeća svojevrsno zadovoljstvo zbog muka koje donosi Ivanu Karamazovu, kojeg potajno voli, i slom zbog neiskrene, umišljene ljubavi prema Dmitriju Karamazovu.

Motiv oceubojstva također upućuje na F. M. Dostojevskog. „Zašto ste vi ovdje, Artjom? <...> - Zbog ubojstva, - rekao je Artjom. - Obiteljskog? - brzo je upitao Ejhmanis. Artjom je kimnuo. - Koga ste ubili? - jednako brzo i ravnodušno je pitao Ejhmanis. - Oca, - odgovori Artjom, iz nekog razloga ostavši bez glasa. - Vidite! - obratio se Ejhmanis Borisu Lukjanoviču, - Ima i normalnih!“ (Prilepin 2015: 226). Podsjetimo, motiv oceubojstva središnja je tema romana Dostojevskog *Braća Karamazovi*. U *Zapisima iz Mrtvog doma* pisac se također stalno vraća ovom motivu, iako je pripovjedač - autor memoara - dospio na robiju zbog ubojstva voljene žene.

Potrebno je primijetiti da važna misao F. M. Dostojevskog koja se provlači kroz cijelo njegovo stvaralaštvo, od *Zapisa iz Mrtvog doma* do *Braće Karamazovih*, o krivnji i o mogućnosti, čak nužnosti, preuzimanja krivnje drugoga, „patiti za druge“ - potpuno je nepoznata i daleka Z. Prilepinu. Roman *Manastir* završava čistom idilom: „Uskoro će zazvoniti zvono, i svi živi požurit će za večernji stol, a mrtvi će paziti na njih“ (Prilepin 2015: 746). Zanimljivo je usporediti ovaj kraj s rečenicom na posljednjoj stranici *Zapisa iz Mrtvog doma*: „Buban je odjeknuo, i svi su otišli na posao, a ja sam ostao kod kuće“ (Dostojevski 1979: 291).

Posljednja rečenica romana Z. Prilepina - „Čovjek je mračan i strašan, ali svijet je human i topao“ (Prilepin 2015: 746) - izaziva čuđenje, jer ta teza ni na koji način ne proizlazi iz prethodnoga pripovijedanja, a logička je povezanost između ove rečenice i prethodne narušena. Podsjetimo, posljednje, XX. poglavlje *Zapisa iz Mrtvog doma* zove se *Izlazak iz zatvora* i završava se optimistično: „Pa, zbogom! Zbogom!“ - govorili su zatvorenici

isprekidanim, grubim, ali kao da im je iz glasova zračilo zadovoljstvo. Da, zbogom! Sloboda, novi život, uskrsnuće iz mrtvih... Kakav divan trenutak!“ (Dostojevski 1979: 292).

S lakoćom M. Bahtina uobičajeno je nazivati romane Dostojevskog polifoničnim. Možda su retorička pitanja koja postavlja autor *Manastira*: „Sada mislim: ako bih gledao na sve što se dogodilo iznutra iz druge glave, očima Ejhmanisa? Galine? Burceva? Mezerickog? Afanasjeva? – bi li to bila drugačija priča? Drugačiji život?“ (Prilepin 2015: 743) – nagovještaj polifonije? Ipak, tek što se pojavila, misao o polifoniji prekida se posljednjim pitanjem koje podrazumijeva sasvim jednoznačan odgovor, odbacujući mnoštvo točaka gledišta: „Ili je ipak ista?“ (Prilepin 2015: 743).

U *Nekim napomenama* na kraju, Z. Prilepin posvećuje više od 10 stranica „herojskoj“ biografiji Ejhmansa, tako glasi pravo prezime nadzornika prvoga koncentracijskog logora. Autor kao da zaboravlja na Artjoma Gorjanova, ali piše o Nogtevu, Trojanskom, o Bokiji i Frenkelu. Malo o Šlabukovskom, Mojsiju Solomonoviču, Borisu Lukanoviču, čak i o kriminalcu Ksivi. Artjom, koji se činio glavnim junakom romana, zaslužuje kratku skromnu rečenicu u pretposljednem odlomku. Takav završetak rađa sumnju u glavnog junaka romana *Manastir*. Ako smatramo da je glavni ili jedan od glavnih junaka Ejhmanis, onda je naziv romana sasvim logičan: za Ejhmanisa SLON je, bez sumnje, MANASTIR.

Intriga je vješto isprepletana, radnja do kraja drži čitatelja prikovanog, iako bi bila prigodnija za scenarij. Autor nije netaleantiran, ali pitanje povijesne točnosti, naravno, izaziva velike sumnje. Međutim, „sjećanje je kao prehlada, od nje zuji u glavi i oči suze“ (Prilepin 2015: 987).

4. GLAVNI REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Proturječni lik Prilepina, Artjom, uspoređuje se s glavnim likovima različitih djela F. M. Dostojevskog – *Zapisi iz Mrtvog doma*, *Zločin i kazna*, *Braća Karamazovi*. Metoda prikazivanja života i običaja posebnoga zatvorskog svijeta, portreta njegovih stanovnika u mnogim je aspektima slična, ali odnos autora prema junacima potpuno je suprotan. Dok je Dostojevski stvorio „ljudski dokument“, prožet suosjećanjem prema kažnjenicima, pun filozofskih generalizacija o ruskom životu, Prilepin je stvorio novi mit i napisao avanturistički roman u kojemu nema pozitivnih junaka, njegovi

likovi oponašaju, a autor ne simpatizira s likovima, smatrajući da svaki od njih zaslužuje kaznu. Posebna pozornost u članku posvećena je semantici naslova romana i neskladu između teme i žanra.

5. ZAKLJUČAK

Unatoč tipološkoj sličnosti situacija, zadaci koje su si postavili autori, različiti su, što dovodi do potpuno različitih ciljeva. Nadalje, odnos autora prema likovima i njihov svjetonazor potpuno je suprotan, što smo pokušali dokazati u ovom istraživanju. Međutim, brojne reminiscencije otkrivene tijekom istraživanja upućuju na filozofsko-psihološke romane F. M. Dostojevskog i omogućuju dublji i objektivniji uvid u roman Z. Prilepina.

Nataliia Strelnikova

Saint Petersburg Electrotechnical University «LETI», Russia
tashastrel@mail.ru

Prilepin's novel *Obitel* and Dostoyevsky traditions

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the novel "The Dwelling-place" ("Obitel") by Z. Prilepin, the action of which takes place presumably in 1929 at the Solovetsky Monastery territory, where SLON (Solovki prison camp) has been located since 1923. It seems fruitful to compare this novel with the feature article "Zapiski iz Mërtvogo doma" ("The House of the Dead") by F. M. Dostoyevsky, which is the forerunner of "the (concentration) camp theme" in Russian literature history. During such comparative analysis the composition as well as motives and figurative system similarity is found out. Despite of the situation's typological proximity, the authors' aims are quite different, which leads to diverse ends. Furthermore, the authors' attitude towards the heroes and their world outlook position turned out to be absolutely opposed.

Principal concern in the article was given to the novel's title semantics, main hero character, inconsistency between the theme and the genre. Numerous reminiscences, which had been found during the research, refer to other F. M. Dostoyevsky works ("Crime and punishment", "The Brothers Karamazov"), allowing us to look at Prilepin's novel more deeply and impartially.

Keywords: camp prose, Solovetsky Monastery, dwelling-place, Dostoyevsky, genre